

ALGUNES CONSIDERACIONS SOBRE LA VILA D'OLIVA EN TEMPS MEDIEVALS

*Frederic Aparisi Romero**

Universitat de València

En època andalusí, l'estructura de poblament a l'horta de Gandia estava dominada per l'assentament de *Bayrān* (Bairén). Aquest era un dels *ḥuṣūn* dins l'àrea d'influència de la *madīna* de Dénia. Al seu temps, *Bayrān* disposava del seu propi districte castral on trobem no sols una profusa xarxa de *qarya* o alqueries sinó també altres fortificacions més modestes, exactament, els castells de Vilallonga, de Borró, de Vilella i de Palma, totes elles en el marge esquerre del riu d'Alcoi (Guichard, 2001, 237-291). En la vessant dreta s'hi troba el castell del Rebollet com a nucli principal, encara que formava part del *ḡuz'* de *Bayrān* (Guichard, 2001, 559). Aquests castells tenien una doble funció. En primer lloc, servien de lloc de refugi per a les poblacions rurals pròximes en moments puntuals i, en alguns casos, podien acollir una petita comunitat permanent. Per sota dels castells, el poblament s'estructura al voltant d'alqueries, petits assentaments associats a unitats gentilícies clàniques d'origen berber (Bazzana, 1983, 252). La major part d'aquests nuclis es caracteritzen per un topònim en Beni, com ara, Beniflà (*Banū Ifran*) o Beniopa (*Banū 'Uqba*). Dintre la xarxa d'alqueries es pot observar la presència de dos estrats toponímics diferents, per un costat, un conjunt clarament tribal, ubicat en la perifèria de l'horta, en el curs baix del riu d'Alcoi; per altre, un grup de topònims que fan referència a activitats artesanals i de mercat, estan ubicats en la zona central de l'horta i suggereixen un caràcter més urbà que no neta-ment rural. Per exemple, la Ràpita o l'Assoc, lloc on hi ha mercat (Barceló, 1983, 99). De fet, el primer topònim en Beni que troben seguint el curs del riu és Beniflà, just quan s'obri la planícia d'inundació del riu i la vall comença. Aquesta és l'organització del territori que es troben els feudals abans de finalitzar l'any 1239. En aquest punt cal no negligir el fet que la societat islàmica es trobava immersa en un context bèl·lic fins i tot abans de l'inici de la conquesta cristiana. Un estat de guerra latent en alguns moments i clarament manifest en altres, altera, no sabem

* Becari d'investigació del programa V Segles de la Universitat de València.

fins a quin punt, la seua “naturalitat” ja que aquesta societat no és, com la feudal, una societat per a la guerra. Aquest context bèl·lic, aleshores, hauria introduït variants com una major atenció als castells: reconstruccions, reforçaments, renovació periòdiques de reserves, per suggerir alguns elements (Torró, 1999, 71). Amb *Bayrān* es rendiren també els altres castells de l’horta (Soldevila, 1971, 120-121).

De la conquesta militar es passà a ocupar la plana, tot i la breu ocupació del castell de Bairén. La fortificació romangué com a lloc de guaita i ni tan sols amb la guerra de Castella sembla que tingués un paper significatiu. Una mostra del seu pes relatiu dintre l’estructura de poblament en temps feudals pot ser siga la manca a Gandia d’una tradició que escenifique la baixada a la plana, com si es dona a Castelló de la Plana. La importància geopolítica de *Bayrān* sobre la conca és heretada per Gandia. Possiblement fos una alqueria islàmica però amb un pes escàs dintre de la xarxa de poblament del *ḥiṣn*. En qualsevol cas, el 1253 Jaume I atorga un privilegi als pobladors ja instal·lats a la vila. També és dotà d’un primer cinturó de muralles i s’instal·là una parròquia. En efecte, l’organització del territori es realitzà aprofitant la xarxa de parròquies que l’església anava creant la qual no diferia massa de la xarxa de castells d’època islàmica. Junt a la de Gandia, es consagraren parròquies al castell del Rebollet, a Palma-Ròtova i a Vilallonga, assentaments amb fortificacions properes, ja en 1279 (Rius, 1946, 265-266).

La conquesta i ocupació del marge dret del riu d’Alcoi presenta algunes característiques diferents. El principal nucli era el castell del Rebollet, encara que com en la resta del *Sharq al-Andalus*, el terme castral comprenia molts més assentaments. La confirmació de la donació del castell de Rebollet i de les seues alqueries al cavaller Carròs en 1252 –la donació fou feta en 1240– esmenta els següents assentaments: Rahallum de Beneglach, Rafelcofer, Rahalum Rabat, Oliva, Mediona, Elcha, Alhadedi, Benirrama, Benimaharet i Putries. De la mà de l’arqueologia s’han pogut documentar dos assentaments més encara, Santa Fe i les Jovades (Bazzana, 1983, 253). Després de les negociacions amb el *qā’id* i el “vells” de Bairén per a la rendició d’aquest i la resta de castells d’ell dependents, Jaume I marxà cap a Montpeller per obtenir nous subsidis que finançaren l’empresa valenciana, ciutat on romandria entre juny i octubre de 1239. Durant la seua absència, Puig Guillem d’Aguiló dirigí una cavalcada protagonitzada per diversos cavallers i almogàvers sobre el *ḥiṣn* del Rebollet. Guillem d’Aguiló, lluny de ser un simple soldat, era un dels nobles que més activament havia participat en la conquesta, i que en 1237 ja havia rebut l’alqueria de Rascanya i encara després la de Rascanya (Soldevila, 1971, 120). Aquest tipus de cavalcada no fou gens estrany en el procés de conquesta del País Valencià i podria palesar la insatisfacció nobiliària davant les exigües donacions de la corona, la qual dirigia el procés de colonització sempre amb la perspectiva de consolidar la seua posició en front del tira i arronsa de la noblesa catalana i aragonesa (Torró, 1999, 51-53). En qualsevol cas, l’atac dels feudals trencava la paraula donada pel monarca als musulmans, segons la qual durant set mesos podrien romandre en les seues possessions abans de la rendició definitiva. A la seua tornada, el monarca exigí a Puig Guillem d’Aguiló i la resta de

participants en la cavalcada la restitució dels objectes presos. Cap a mitjan de 1240, Jaume I entregava en senyoriu el castell i terme de Rebollet a Carròs. En principi, aquesta donació no té res a veure amb la cavalcada que alguns feudals havien protagonitzat mig any abans, sinó que més bé s'inseria en una política de donacions reials d'aquests territoris. Per les mateixes dates, els hospitalaris rebien 10 jovades de terra (30 ha.) i cases a Dénia (Guichard, 2001, 559). Aquestes donacions implicaven també la colonització del territori, raó per la qual el Rebollet no apareix de forma detallada en el *Llibre del Repartiment*.

Així doncs, al contrari que el terme de Bairén, el del Rebollet fou prompte concedit en senyoriu. La població es concentrà en alguns dels assentaments abans esmentats, cas d'Oliva, mentre que altres nuclis com ara Elca quedaren despoblats. A la Font d'En Carròs la població fou exclusivament cristiana. Això no obstant, aquesta comunitat constituí una entitat jurídica, una universitat, juntament amb altres poblacions, això és, la gent que romangué al castell de Rebollet i els cristians que s'assentaren a Rafelcofer. A Oliva la població era mixta, encara que musulmans i cristians tenien els espais ben diferenciats. Els cristians d'Oliva conformaven l'altra universitat del terme. Les minories religioses estaven assentades a la perifèria de la vila. Els mudèjars estaven ubicats en l'actual zona de l'església de Sant Roc. Es tractava d'una aljama que, com en el cas de Gandia, tenia el seu origen en la conquesta i el procés colonitzador subsegüent. Ambdós nuclis, juntament amb l'alqueria de Beniopa, es convertiren en els principals centres de reubicació de la població mudèjar expulsada de llurs cases a diferents alqueries de la plana. Aquesta operació de *cantonement* es degué realitzar al mateix temps que els assentaments perquè en 1244 els cristians ja estan fent ple ús de la xarxa de regadiu¹. En qualsevol cas, en el context de l'última guerra d'Al-Azraq, els musulmans de l'horta de Gandia es concentraren a Beniopa, més de 2.000 musulmans segons Jaume I, que foren derrotats per Pere Ferrandis d'Íxar i per Carròs (Soldevila, 1971, 188). Després d'aquesta revolta, es degué crear la moreria (Camarena, 1988, 156). El seu origen *ex novo* o suburbial marcarà el caràcter d'aquestes aljames com a centres mancs de vertaders elements cohesionadors (Torró, 1999, 198). Pel que fa als jueus, encara avui no s'ha pogut documentar la seua presència a la vila d'Oliva, tot i que en els anys vuitanta Josep Camarena afirmara que *tenia que haberlos por fuerza donades las intensas relaciones que con ellos tuvieron los primeros Carroz* (Camarena, 1988, 157-158).

La preeminència d'Oliva en el marge dret del riu d'Alcoi durant la baixa Edat Mitjana, i que ha arribat als nostres dies, no era heretada del període andalusí. Aleshores, Oliva era una més de les alqueries dels *ḥiṣn* de Rebollet, de la mateixa manera que Gandia ho era del *ḥiṣn* de *Bayrān*. Aquesta última, però, prompte es consolidà com a cap de comarca. Oliva, en canvi, hagué de disputar la supremacia

¹ Per al conjunt del regne Josep Torró circumscriu aquest *cantonement* al període 1248-1249 (Torró, 1999, 108).

com a principal assentament de la vessant dreta del riu d'Alcoi a la Font d'En Carròs, nucli de nova fundació sobre l'assentament islàmic del Rabat. Finalment, en una data difícil de concretar, però sens dubte abans de la guerra de Castella, Oliva s'erigí com a cap del terme. Les raons d'aquesta preeminència caldria buscar-les, entre altres, en la seua ubicació geogràfica, a la planura, just per on passa el camí de Dénia i vora mar, la principal via de comunicació medieval. A més, en 1310, Jaume el Just concedí als Carròs, senyors de la vila, el privilegi de celebrar-hi un mercat setmanal cada dijous (Alonso, 1998, 70). D'aquesta manera, Oliva es configurava com una més de les viles-mercat típiques dels Països Catalans, tot i que la seua àrea d'influència es circumscribia al seu terme, constret per dues viles, Gandia i Dénia, amb unes funcions urbanes més consolidades.

Per tant, pel que fa a la jerarquia del poblament cristià, Gandia i Oliva són els dos únics nuclis de l'horta que la documentació qualifica de *viles*, evidentment no sols pel seu pes demogràfic sinó també pel desenvolupament de les seues funcions de mercat, especialment en el cas de Gandia, l'àmbit d'influència del qual va més enllà de l'espai netament comarcal. Són aquest tipus de vila les que configuren la intensa capil·laritat urbana del regne valencià durant la baixa Edat Mitjana (Viciano, 2008, 16). Malgrat aquesta primacia de Gandia, tot sembla indicar que d'ençà els anys trenta del segle XV i al llarg d'aquesta centúria Oliva experimentà un notable desenvolupament demogràfic i econòmic. Pel que fa als seus efectius demogràfics, en 1488, vila i moreria conjuntament sobrepassaven els 800 focs, per bé que en 1510 se n'havien reduït a 710 (Valldecabres, 2002, 554). Palma, en el marge esquerre del riu d'Alcoi, i la Font d'En Carròs, en el dret, ocupaven un graó inferior en la xarxa de poblament. La universitat de Palma, que aglutinava la població de Palma i d'Ador, el 1373 comptava amb 59 focs cristians de 1373, 48 en 1490, per incrementar-se fins als 66 en 1510 (Camarena, 1961, 30-32. Valldecabres, 2002, 554). Pel que fa als efectius demogràfics de la Font d'En Carròs, tot i que no disposem de fonts per al llarg del segle XV, en 1510 aquest nucli juntament amb Rafelcofer sumaven 310 focs (Valldecabres, 2002, 554). Finalment, s'hi troben les alqueries poblades per cristians, Rafelcofer al terme de Rebollet, Ròtova al de Palma, i al terme de Gandia diversos assentaments entre els que destaquen Rafalcaid i Benieto *dels cristians*.

* * *

L'apropament a la història social d'Oliva en temps medievals resulta difícil donava la mancança d'una font tan adient com són els protocols notariaus². Tanmateix a l'Arxiu de Protocols del Patriarca de València es conserven alguns volums

² La història medieval de la ciutat d'Oliva i del seu comtat no ha atret l'atenció dels historiadors. Abans que res, la raó cal cercar-la en l'escassa disposició de fonts medievals. En efecte, l'arxiu municipal d'Oliva fou incendiat durant la Guerra Civil en agost de 1936, encara que la mancança d'un inventari o d'un catàleg previ impedeix conèixer exactament allò que hi havia.

de dos notaris que hi treballaren. Es tracta dels protocols de Francesc Cardona, que van de 1430 a 1433 i 1465-1466, i els de Ramon Vidal corresponents als anys 1425-1428. La seua utilitat rau en el fet que els llibres corresponen una sèrie d'anys consecutius, gairebé deu anys, la qual cosa ens pot oferir una imatge concreta de la comunitat local en un breu període de temps. Amb tot, cal ser conscients del caràcter parcial d'aquesta imatge, no sols pel que fa al seu espectre cronològic sinó també a la seua base documental.

Els protocols de Cardona i Vidal ens presenten una societat eminentment agrícola, un tret que es mantindrà al llarg de l'època moderna (Pons, 1981, 66). En efecte, la major part dels veïns d'Oliva eren llauradors, com a la resta de viles valencianes durant aquest període (Viciano, 2008, 20). També el nombre de pescadors devia ser important. Per altra banda, documentem una significativa presència d'artesans i, en menor mesura, de comerciants. En qualsevol cas, tots ells tenen en les activitats agràries la seua principal font de riquesa. Per altra banda, les notícies sobre notaris i petits cavallers són gairebé escasses, fet que anima a pensar que el seu nombre era més bé escàs en el conjunt de la comunitat veïnal. Aquesta caracterització socioprofessional de la comunitat així com l'escassa intensitat de les seues funcions de mercat expliquen el seu caràcter rural i la seua posició subordinada a Gandia, tot i el major pes demogràfic d'Oliva respecte a aquesta al llarg del Cinc-cents. La de Gandia també era una comunitat bàsicament de llauradors, però a diferència d'Oliva comptava amb una major diversitat social. Així, per exemple, si a Oliva la major part dels artesans documentats eren paraires, a Gandia es produïa una divisió del treball molt més intensa. Ací els protocols notariais permeten documentar diversos oficis, no sols del sector tèxtil sinó també d'altres com el del ferro o el de la construcció. A més, els llauradors, tot i correspondre a la major part de la població, en línies generals estan al marge dels càrrecs de govern local, situació pròpia dels centres urbans. En efecte, les magistratures principals de la vila estan controlades per famílies burgeses, provinents del notariat, del comerç i encara dels sectors benestants d'entre els artesans (Pastor, 1992, 84-90). En canvi, els prohoms d'Oliva que controlaven els principals òrgans de poder eren bàsicament paraires, llauradors benestants i mercaders, mentre que els professionals liberals, com puguen ser els apotecaris i els notaris, semblen tenir una escassa pre-

En qualsevol cas, l'apropament a la història medieval d'Oliva s'ha de fer, no a través de l'arxiu local, sinó mitjançant la recerca en altres arxius com són l'Arxiu de la Corona d'Aragó, el fons Osuna de la secció *Nobleza* de l'*Archivo Histórico Nacional* (endavant, AHN) o a València, l'Arxiu de Protocols del Col·legi del Patriarca (endavant, APPV) i l'Arxiu del Regne de València (endavant, ARV), o l'Arxiu Històric de la Ciutat de Gandia (endavant, AHCG). L'arqueologia es converteix en una font indefugible que ha ofert ja interessants aportacions (Bazzana, Climent, Montmessin, 1987).

Per altra banda, Josep Camarena en els anys vuitanta realitzà una aproximació a la història política d'Oliva en *Iniciación a la historia de Oliva*. Com que les investigacions en aquest tema no han progressat massa, el treball de Josep Camarena encara avui és l'únic que tenim. Per tant, pel que fa a la història política d'Oliva en temps medievals remet a aquest treball.

sència en el govern de la vila i se centren més bé en la seua activitat professional. Els pescadors, per la seua part, també estaven fora dels òrgans de govern local (Aparisi, 2008a, 57). Ara bé, aquesta comunitat, tot i el seu caràcter rural, distava molt de ser una societat igualitària i podem constatar ja en el primer terç del segle XV una forta diferenciació interna que es reflecteix en diferents graus de participació política i, al remat, en la mateixa documentació (Furió, 1991, 43-44).

Oliva, com la resta de comunitats veïnals del País Valencià, s'organitzava sota el marc municipal. L'endemà de la conquesta Jaume I tractà de desenvolupar al nou regne la institució municipal com a forma d'organització política per a les comunitats de nous pobladors. El reconeixement jurídic d'aquestes comunitats veïnals, és a dir, el pas de comunitat veïnal a universitat no es va produir fins a final del segle XIII, quan el model institucional que s'havia fixat a València en 1245, i ratificat en 1266, fou progressivament estenent-se pel regne, adaptant-se a les característiques de cada comunitat local (Narbona, 1990, 202-204). En el Furs de València quedà fixat l'organigrama administratiu del municipi valencià compost bàsicament per tres elements, el Consell, els jurats i el justícia. Junt a aquests tres òrgans, sorgiran una sèrie d'oficials responsables d'aspectes concrets de la gestió municipal entre els quals hi havia el mostassaf, el racional o els guardians de l'horta. En funció de les dimensions de la universitat trobarem una major o menor divisió de les tasques i, per tant, la presència o no de determinats càrrecs. També els senyors, laics i clergues, participaren d'aquest corrent municipalista i, mitjançant les cartes de població, sancionaren la personalitat jurídica de les comunitats camperoles, de manera que passaren a convertir-se en universitats, és a dir, en col·lectivitats amb autonomia per a elegir els seus càrrecs de govern segons una normativa fixada (Garcia-Oliver, 1991, 52). En aquest sentit, tot i que no s'ha conservat la carta pobla d'Oliva, sabem que hi havia dos jurats, una xifra que identifica aquesta vila més amb les comunitats netament rurals que no amb les viles importants del País Valencià³. A partir de la documentació disposada s'observa com els llauradors i els paraires més acomodats juntament amb els mercaders tendeixen a repartir-se un per a cada un dels dos seients de la juraderia. Així, en 1427 foren elegits jurats Antoni Olzina i Jaume Agustí, el primer paraire i el segon llaurador. Sis anys després tornem a veure aquest Olzina en la juraderia junt a Joan Maians, llaurador⁴. També tots dos jurats podien procedir de les files pageses com en 1428 amb Bartomeu Escrivà i Joan Ivissa, tot i que és l'únic cas documentat⁵. El monopoli d'aquest sector dirigent, però, no es reduïa sols a la juraderia, ja prou important de per si, sinó que exercien qualsevol altre càrrec de l'aparell burocràtic local. Així en 1416 Pere Ribera i després el seu germà Esteve, foren nomenats sín-

³ Cal dir, però, que el nombre de jurats no sempre reflexa la intensitat de les funcions urbanes de la comunitat. Sueca, per exemple, amb un menor nombre de veïns, disposava de tres jurats (Furió, 1982, 25).

⁴ APPV, núm. 6.466, protocol de Francesc Cardona.

⁵ *Ibidem*, núm. 28.753, protocol de Ramon Vidal.

dics no sols de la universitat d'Oliva sinó també del Rebollet per defensar els interessos de les dues comunitats en el seu litigi contra Joan Llançol de Romaní senyor de Vilallonga, pel control de la font de la Safor, que nodria el riu d'Alcoi⁶. Jaume Agustí en 1422 fou elegit com a síndic de la vila en el plet que els enfrontava amb Gandia i Palma sobre la reconstrucció i ubicació de l'assut de Palma⁷. Berenguer Savall, pagès, va morir en 1425 quan encara no havia finalitzat el seu any com a justícia. El substituï el lloctinent del justícia, el paraire Domingo Garcia. Aquest repetirà en el càrrec en 1427 i el veurem com a jurat en 1431. Joan Ivissa exercirà aquesta magistratura, la del justícia, en 1431 amb Pere Sala, paraire, com a lloctinent, de nou sobreix aquesta complicitat entre llauradors i artesans. Si més no entre 1422 i 1433 el càrrec de batle romangué en mans de Pere de Ribes, mercader. Abans, en l'últim terç del segle XIV, el batle havia estat Francesc Savall, un cognom gens desconegut entre l'oligarquia local, com acabem de veure⁸. No sembla arriscat suposar que els sequiers i altres oficials menors procedien també d'aquestes famílies camperoles. Així, en 1429 fou elegit sequier Francesc Maians, membre del Consell i germà de Joan Maians, abans esmentat (Aparisi, 2008a, 57-59). Aquest any, el càrrec de sobresequier fou exercit per Guillem Cardona, llaurador, completant així el seu pas per les magistratures més importants de la vila (Castillo, 1997, 33).

Els vincles d'aquesta oligarquia, però, anaven més enllà de les qüestions referides estrictament al govern de la comunitat. En aquest sentit, els enllaços matrimonials permetien ordinar un teixit d'aliances locals que perpetuaren la preeminència dins la comunitat local i es convertien en un clar mecanisme d'ascens social (Aventín, 2004, 471). Donada la transcendència de l'operació, el casament s'havia de fer amb el total consentiment dels pares i encara dels parents. Una vegada les famílies arribaven a un acord, aquest calia fixar-lo per escrit davant del notari, que redactava els capítols matrimonials per donar garanties jurídiques a l'acord. El document notarial atorgava la validesa legal al compromís. La benedicció de l'Església era un tràmit formal però imprescindible amb el qual s'inaugurava la singladura de la nova família. El règim econòmic d'aquestes noves unitats familiars solia ser la separació de béns (Furió, 1998, 33), tot i que la germania està també força present, fet que es pot documentar per al conjunt de terres meridionals del País Valencià durant tota l'Edat Mitjana (Garcia-Oliver, 2007, 91). Arnau Salelles, membre d'una de les famílies pageses més acomodades d'Oliva, concertà el matrimoni de la seua filla Antònia, amb Pere de Ribes, el batle local. El dot acordat que Antònia devia aportar era de 2.500 sous, una xifra que palesa ben bé el nivell eco-

⁶ El senyor de Vilallonga, Llançol de Romaní, pretenia construir un assut per prendre major quantitat d'aigua, a la qual cosa les dues viles de l'horta, Gandia i Oliva, es negaren. ARV, *Governació*, vol. 2.216, f. 32v. en el primer cas i en el segon f. 44.

⁷ El plet s'havia iniciat amb una ferma de dret presentada per les universitats de Palma i Gandia sobre la forma i la ubicació de l'assut de Palma, que els veïns d'Oliva pretenien fer per obtenir més aigua (Castillo, 1997, 143).

⁸ AHN, Noblesa, *Osuna*, llig. 1.172, núm. 1, protocol Ramon Agualada.

nòmic d'aquesta família pagesa⁹. El règim econòmic del matrimoni seria la separació de béns. En canvi, el germà d'Antònia, anomenat Arnau Salelles, com el seu pare, es casà en règim de germania amb Isabel, filla d'Antoni Savall¹⁰. Per tant, tot sembla indicar que el matrimoni reforçava, en efecte, l'endogàmia, però no podem rebutjar l'ascens dels més rics cap a les files dels prohoms urbans a través d'operacions calculades fins a l'últim detall, com es després d'exemples d'altres racons del País Valencià i d'altres regions europees, on fins i tot s'infiltraren en els rengles de la petita noblesa (Aparisi, 2008a, 131). Així, Bernat Ribera concertà el matrimoni de la seua germana Jaumeta amb Pere Ferràndez, membre d'una important família de mercaders de la vila¹¹. Dels dos fills coneguts del matrimoni, Arnau i Pere, cap dels dos es dedicarà a llaurar la terra. El primer marxarà cap a València on exercirà com a notari, mentre que el segon serà mercader a Oliva, com el pare¹².

Les fonts de riquesa d'aquesta oligarquia local es caracteritzen per la seua diversitat. L'inventari de béns que es realitzà a la mort del prohom Jaume Agustí en 1428 il·lustra ben bé la diversificació de la seua economia. Entre els diferents objectes que s'inventarien a sa casa cal esmentar diferents eines del camp així com bestiar i animals de tir, alguns ormeigs de pesca i encara objectes relacionats amb el cardatge de la llana¹³. El fet que els documents el qualifiquen de llaurador no implica que necessàriament siga ell qui treballe les seues terres, ni la presència d'ormeig de pesca que fos pescador, ni tampoc draper. Agustí és un dels camperols acomodats d'Oliva que actuen més com a *gestors* d'una petita "empresa" que no com a vertaders llauradors. La terra és per a Agustí una més dels seus camps d'actuació, ni l'únic ni el més important. A la seua mort, Jaume Agustí no sols deixava una gran quantitat d'eines i atifells, sinó també un nombre important de deutors, entre els quals figuraven la mateixa universitat d'Oliva, altres membres de l'elit local i, sobretot, camperols i artesans dels sectors mitjans de la comunitat. El crèdit és per a aquesta oligarquia un altre dels fonaments de la seua riquesa. També ho és l'arrendament de les rendes locals o de senyorijs propers. La riquesa, però, s'evidenciava més enllà d'aquests negocis, mitjançant la possessió i l'exhibició pública de tota una sèrie d'objectes de luxe. Es tracta de, per exemple, una corretja amb vint-i-vuit platons amb cap i sivella tot d'argent o un paternòster de corals "de sort migana" que lluïa la seua dona. Objectes que molt probablement eren exhibits en les dates més significatives del calendari polític-religiós medieval. Recordem que Jaume Agustí havia exercit diversos càrrecs municipals al llarg de la seua vida, ocasions adients per a lluir tots aquests objectes esmentats.

Les possessions d'aquesta oligarquia local conformada per llauradors, paraires i comerciants, no es concentraven sols al terme d'Oliva sinó també en termes

⁹ APPV, núm. 6.464, protocol de Francesc Cardona.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, núm. 6.463.

¹² *Ibidem*, núm. 6.482.

¹³ *Ibidem*, núm. 28.753, protocol de Ramon Vidal.

limítrofs. A Pego, els propietaris forasters a la vall representaven un 6,4% del valor total de les propietats rústiques, que en diners comptants suposava un total de 34.846 sous repartits en cinquanta-dos propietats, segons el llibre de la peita confeccionat entre 1477 i 1488 (Almela, 2007, 10 i 127). Entre els propietaris hi havia diversos prohoms d'Oliva i encara del conjunt de l'horta de Gandia. Francesc Ainat i Miquel Ainat, tots dos de la Font d'En Carròs, figuren entre els propietaris forasters que més terres posseïen a Pego, amb unes possessions valorades en 3.372 i 2.752 sous respectivament, tot plegat, 6.124 sous. Segurament aquestes terres devien ser treballades mitjançant establiments emfitèutics, arrendaments o mà assalariada, perquè els Ainat resideixen a la Font d'En Carròs. El següent gran propietari és d'Oliva, Bartomeu Gisbert, que posseeix terres per valor de 1.400 sous. També els Salelles estan presents a Pego. El llaurador Francesc Salelles, així com un altre Salelles, Sebastià, posseeixen terres per valor de 1.580 sous cada un, mentre que el seu parent, metge de professió, Ausiàs Salelles doblava aquesta xifra, amb unes possessions valorades en 3.582 sous (Almela, 2007, 128).

El caràcter rural d'Oliva es véu accentuat per la importància de la pesca dins l'economia local. En efecte, resulta freqüent documentar la presència dels pescadors en els protocols notariaus que disposem per a la vila d'Oliva. En canvi, a Gandia són relativament escasses les referències que hem pogut trobar al respecte (Aparisi, 2008b, 376). El sistema de pesca més estès era el bolig que consistia en calar la xarxa a uns 500 m de la costa i estirar-la des de la riba fins que la xarxa era tota fora la mar. El número de gent treballant variava en funció de les dimensions de la xarxa, encara que segons la documentació sembla que eren grups formats per sis o set persones dirigides per l'arraix. Aquest tipus de xarxa estava pensada per a aigües poc profundes del litoral, amb un llit marí sense grans roques on les xarxes pogueren quedar enredades, tret que explica l'acceptació que tenia en les mars de la Safor (Aparisi, 2008b, 378). Malgrat tot, documentem la presència de pescadors dins de la comunitat no per les activitats relacionades directament amb la pesca, sinó per les operacions de compravenda de terra que realitzen. En efecte, la pesca no era la única activitat econòmica dels pescadors, sinó que disposaven de parcel·les de terra que podien treballar els dies que eixien a la mar o bé cedir en arrendament o en mitgeria (Aparisi, 2007, 287-289). En 1430, el pescador Bartolomeu Seguer i la seua dona Francesca venien a Martí Canada, llaurador, un tros de terra, de cereal s'entén, i vinya per 115 sous¹⁴. L'any següent el pescador Joan Escrivà venia un tros de terra de secà amb oliveres i garrofers a Antoni Ferrer, camperol, per 85 sous¹⁵. Aquestes operacions palesen ben bé el caràcter diversificat de l'economia dels pescadors, els quals disposen de parcel·les de terra

¹⁴ *Ibidem*, núm. 6.464, protocol de Francesc Cardona.

¹⁵ *Ibidem*, núm. 6.463.

que els permeten accedir, ni que siga parcialment, als productes alimentaris bàsics com són el cereal, el vi i l'oli.

* * *

A Oliva la mancança de la documentació medieval del propi municipi impedeix realitzar una mirada de conjunt per a aquest període. Malgrat això, mitjançant l'ús de la poca documentació que ens ha arribat i de fonts indirectes podem perfil·lar alguns dels seus trets. Després de la conquesta cristiana l'antic *ḥiṣn* de Rebollet fou concedit en senyoriu a Carròs, un dels cavallers més pròxims a Jaume I. Des d'ací, Carròs devia controlar la ciutat de Dénia així com la zona muntanyosa interior, aleshores encara en mans musulmanes. Per tant, fou Carròs, i no el monarca, qui dirigí la colonització del terme de Rebollet. Al llarg del segle XIII i durant la primera meitat del segle XIV, les seues funcions de mercat i la seua ubicació en una cruïlla de camins consolidaren Oliva com a principal assentament cristià, per damunt d'altres nuclis com la Font d'En Carròs o Rafelcofer. D'aquesta manera, Oliva s'integrava dins la xarxa de petites viles que de nord a sud vertebraven el País Valencià durant l'Edat Mitjana. Cap a finals del segle XV, la vila i la moreria sobrepassaven els 800 focs, encara que en 1510 aquesta xifra s'havia reduït als 710. Malgrat això, Oliva continuava sent la vila més poblada de la Safor, per davant fins i tot de Gandia. Ara bé, tot i el seu major pes demogràfic, Oliva era un nucli eminentment rural. No sols perquè un gran nombre dels veïns fossen llauradors sinó perquè la major part de la comunitat tenia en les activitats agràries la seua principal font de riquesa. L'oligarquia estava composada pels camperols i els menestrals més acomodats i per petits comerciants que es reproduïen de forma constant en els càrrecs del govern local. El vincles d'aquesta oligarquia, però, anaven més enllà de l'esfera política. Les aliances matrimonials es forjaven, abans que res, entre les mateixes famílies del grup oligàrquic, independentment que la seua dedicació professional. De fet, la riquesa d'aquestes famílies no es fonamentava sols en una activitat concreta, sinó diversificaven els seus recursos mirant d'atènyer tots els sectors productius que tenien a l'abast. Disposen d'importants explotacions agràries però també arrenden les rendes i els monopolis senyorials. El mercat del crèdit configura una altra vessant de les seues activitats econòmiques, convertint-se en els principals creditors de la vila i dels membres menys afavorits de la comunitat. Finalment, el comerç dels excedents agraris, propis i adquirits, és un element més que accentua la seua condició empresarial. Comptat i debatut, és aquest ventall d'activitats que enguena el que els diferencia de la resta de membres de la comunitat camperola.

* * *

BIBLIOGRAFIA

- ALMELA, J. M. (2007): *L'home i la terra a Pego. L'estructura de la propietat agrària a Pego i anàlisi social en el trànsit de segle XV al XVI*. Treball d'investigació inèdit, Universitat de València.
- ALONSO, J. E. (1998): *Història de la Safor*, Simat de la Valldigna, La Xara.
- APARISI, F. (2007) "La gestión indirecta de la tierra en la huerta de Gandia durante el siglo XV", en: Arizaga, B. i Solorzáno, J. A. (eds.): *La ciudad medieval y su influencia territorial*, Logronyo, Instituto de Estudios Riojano, pp. 279-290.
- (2008a): *L'ascens d'unes elits rurals. L'horta de Gandia en la tardor medieval*. Treball d'investigació inèdit, Universitat de València
- (2008b): "La pesca marítima en temps d'Alfons el Vell al ducat de Gandia i el comtat de Dènia", en: Pérez, J. i Pasqual, G. (eds): *Comercio, redistribución y fondeaderos. La navegación a vela en el Mediterráneo. V Jornadas Internacionales de Arqueología Subacuática*, València, Generalitat Valenciana, pp. 373-382.
- AVENTÍN, M. (2004): "Família i unitat d'explotació", en: Salrach, J. M. (coord.): *Història agrària dels Països Catalans*, pp. 467-504.
- BARCELÓ, C. (1983): *Toponímia àrabica del País Valencià. Alqueries i castells*, València, Diputació de València.
- BAZZANA, A. (1983): "El món islàmic", en: *El llibre de la Safor*, Sueca, Ajuntament de Gandia, pp. 249-256.
- BAZZANA, A., CLIMENT, S., MONTMESSIN, Y. (1987): *El yacimiento medieval de "Les jovades" Oliva (Valencia)*, València, Ajuntament d'Oliva.
- CAMARENA, J. (1988): "La historia de Oliva", en: *Iniciación a la historia de Oliva*, València, Ajuntament d'Oliva, pp. 125-244.
- CASTILLO, J. (1961): *Colección de documentos para la historia de Gandia y su comarca*, Gandia, Instituto laboral.
- (1997): *Els conflictes de l'aigua a la Safor medievals*, Gandia, CEIC Alfons el Vell, 1997.
- CHABAS, R. (1898): *Distribución de las aguas en 1244 y donaciones del término de Gandia por D. Jaime I*, facsímil.
- GARCIA-OLIVER, F. (1991): *Terra de Feudals. El País Valencià en la tardor de l'Edat Mitjana*, València, IVEI Alfons el Magnànim.
- (2007): "Viure en l'Edat mitjana. La família rural", en *Canelobre: revista del Instituto Juan Gil-Albert*, núm. 52, pp. 88-101.
- GUICHARD, P. (2001): *Al-Andalus frente a la conquista cristiana: los musulmanes de Valencia (siglos XI-XV)*, València, PUV.
- FURIÓ, F. (1982): *Camperols del País Valencià. Sueca, una comunitat rural a la tardor de l'Edat Mitjana*, València, IVEI Alfons el Magnànim.
- (1991): "Les comunitats rurals de l'Horta-Sud de l'Edat Mitjana als temps moderns", en: *Afers*, núm. 11/12, 1991, pp. 31-49.
- (1998): "Reproducción familiar y reproducción social: familia, herencia y mercado de la tierra en el País Valenciano en la Baja Edad Media", en: Garcia, F. (Coord.): *Tierra y familia en la España meridional, siglos XIII-XIX: formas de organización doméstica y reproducción social*, Murcia, Universidad de Murcia, 1998, pp. 25-44.

- NARBONA, R. (1990): "Inicios de la organización político-institucional en los municipios valencianos del siglo XIII", en: *III Congrès d'estudis de la Marina alta*, Dènia, Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta. Institut de Cultura Juan Gil-Albert, pp. 199-207.
- PASTOR, J. L. (1992): *Gandia en la baixa Edat Mitjana: la vila i el senyoriu dels Borja*, Oliva, CEIC Alfons el Vell.
- PONS, F. (1981): *Aspectos econòmico-socials del Condado de Oliva (1500-1750)*, València, Ajuntament d'Oliva.
- RIUS, J. (ed.) (1946): *Rationes Decimarum Hispaniae (1279-1280) I. Catalunya, Mallorca y Valencia*, Barcelona, CSIC.
- SOLDEVILA, F. (ed.) (1971): *Les quatre grans cròniques: Jaume I, Bernat Desclot, Ramon Muntaner, Pere III*, Barcelona, Biblioteca Selecta.
- TORRÓ, J. (1999): *El naixement d'una colònia: domini i resistència a la frontera valenciana (1238-1276)*, València, PUV.
- VALLDECABRES, R. (2002): *El cens de 1510: relació dels focs valencians ordenada per les corts de Montsó*, València, PUV.
- VICIANO, P. (2008): *Regir la cosa pública. Prohoms i poder local a la vila de Castelló (segles XIV-XV)*, València, PUV.